

A black and white close-up portrait of Krzysztof Zanussi. He is an older man with grey hair, wearing thick-rimmed glasses, a dark suit jacket, a white shirt, and a patterned tie. He is smiling slightly and has his hands clasped in front of him. The background is a plain, light-colored wall.

KRZYSZTOF
ZANUSSI

ALEKSANDR
KRASOVICKIJ

Imperatyvas

POKALBIAI LIASKOSE

KRZYSZTOF ALEKSANDR
ZANUSSI KRASOVICKIJ

IMPERATYVAS

Pokalbiai Liaskose

Iš rusų kalbos vertė Kazys Uscila

VILNIUS 2020

Versta iš:

Кшиштоф Занусси, Александр Красовицкий,
Императив. Беседы в Лясах, „Фолио“, Харьков, 2018

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama
Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos
Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

Už pagalbą rengiant ir pristatant šią knygą dėkojame:

Lietuvos kino centrui, Vilniaus m. savivaldybei,
VŠĮ „Kino pavasaris“, UAB „Europos kinui“,
viešbučiui „Mabre“, restoranui „Hazienda Steakhouse“,
Editai Tamošiūnaitei, Kaziui Uscilai, Rasai ir Johanui Martens,
Rimvydui Valatkai, Ievai Kaknevičiūtei, Odetai Morkūnienei.

© Krzysztof Zanussi, 2018

© Aleksandr Krasovickij, 2018

© Viršelio nuotrauka, Mikołaj Rutkowski

© Vertimas į lietuvių kalbą, Kazys Uscila, 2020

© Leidykla VAGA, 2020

ISBN 978-5-415-02585-5

Turinys

9	Pratarmė
13	Šeimos ir Lenkijos istorija
19	Tautų kraustymasis. Lenkija ir Ukraina
24	Operacija „Vysla“
34	Rytai–Vakarai. Kultūra, teisė
40	1945-ieji metai. Lenkija
43	Religijos vaidmuo. Lenkija po 1945-ųjų metų
51	Kultūra po 1945-ųjų metų
62	Kultūra devintajame, dešimtajame dešimtmečiais
76	Lenkijos daugiatautiškumas. Žydų kultūra
82	Nacionalinio išsivadavimo judėjimai
84	Lenkų režisieriai
90	Čekija, Vengrija – kultūra ir politika
103	Trumpas. Demokratija. Breksitas
110	Lenkų ir rusų aktoriai
115	Nacionalinis ir viršnacionalinis menas
119	Europa. 1968-ieji metai. Demokratija, teisės
130	Masinė kultūra
133	Dabarties Lenkija

138	Moralumas ir politika
142	Lenkija šiandien ir rytoj
144	Europa – stabdžių ir atsvarų sistema
149	Apie Rusiją
166	Kultūra, technologijos ir politika
170	Filmas apie vaikystę
177	Varšuvos sukilimas
189	Apie šeimos ir asmenines vertybes
195	Rytai ir Vakarai. Platonas ir Aristotelis. Probabilizmas
199	Lenkų patriotizmas
208	1918-ieji metai. Gdanskas
212	Nacionalizmas
220	Istorija. Civilinės institucijos
232	Lenkija 1980–1991 metais
240	Lenkija. 1976-ieji metai
242	Kūryba. Nuo fizikos iki filosofijos ir kino
257	Apie filmus
261	Italų kinas. Šeštojo dešimtmečio Italija
274	Patarimai Ukrainai. Aktoriai
281	Pamokos Ukrainai

292	Restitucija
293	Gyvenimo vertybės. Kinas
300	Apie filmus
308	Apie Vengriją. Europa. Kinas. Teisės. Ukraina
319	Religija ir fizika
328	Sportas, dopingas. Kinas. Reklama. Kultūra
334	Apie galimybę pasakyti „ne“. Kinas
350	Politika. Ekonomika. Kultūra
355	„Solidarumas“ devintajame dešimtmetyje
360	Šeiminės vertybės. XVII–XVIII amžiai
378	Šeiminės vertybės XXI amžiuje
385	Religija
391	Geopolitika
394	Ukraina
396	Filosofija
401	XXI amžiaus kinas
409	Baltija. Istorija. Geopolitika
416	Įžymūs lenkai. Kinas. Literatūra
429	Jerzy Giedroycas

Pratarmė

Kai du žmonės kalbasi gerai išauklėtų asmenų kompanijoje, delikačiai stengiamės nesiklausyti jų pokalbio. Garsus pokalbis trečios šalies akivaizdoje – tai teatras. Personazai scenoje apsimeta, kad egzistuoja ketvirta siena, kad jie nemato į sceną nukreiptų šimtų akių ir šimtų ausų, kurios klausosi pokalbių, vykstančių neva be liudininkų.

Mes daug valandų kalbėjomės su ponu Krasovickiu mano namuose prie Varšuvos, aptarinėjome įvairias nūdienos problemas. Ir besikalbant gimė sumanymas „pašalinti ketvirtą sieną“ ir pasiūlyti pašaliniams žmonėms – skaitytojams – sužinoti ir suvokti, apie ką mudu kalbamės. Mes kalbėjomės rusiškai, kas, aišku, mane varžė, bet kartu buvo visai konkretus iššūkis: kai kalbant svetima kalba stinga žodžių, mintis tenka dėstyti paprastai, elementariai. Taip, žinoma, prarandami atspalviai, bet viliuosi, kad tiesa dėl to nenukentėjo, nors žinomas posakis teigia, kad svetima kalba kalbame ne tai, ką norime, o tai, ką galime pasakyti.

Daug mūsų pokalbių lietė istorines temas. Aš istorijos specialiai nestudijavau, ir mano teiginiai – tai išraiška istorinės sąmonės, kuri būdinga man, kaip ir daugeliui lenkų intelektualų. Aš esu tvirtai įsitikinęs, kad nepaisant visų

Krzysztof Zanussi ir Aleksandras Krasovickis. 2018 m.

manipuliatorių ir politinių propagandistų pastangų, mes galime priartėti prie tiesos ir ta tiesa yra vienintelis pagrindas susitaikyti ir susivienyti su Lenkija, Ukraina ir Rusija susijusios sudėtingos atminties srityje. Aš stengiuosi neužmiršti kaltės ir klaidų, kurias padarėme mes, lenkai, ir kritiškai vertinti XIX amžiaus palikimą, kuriame mes tiesos kaina ieškojome pasiteisinimų. Šiandien laisvojoje šalyje mums turi užtekti proto tam, kad įvertintume tikrus nuopelnus ir suprastume realias negeroves.

Viliuosi, kad skaitytojas supratingai pažiūrės į mūsų pokalbių įrašus ir nekels jiems reikalavimų, kurie keliami moksliniams debatams. Tai, ką dabar skaitote, yra dviejų džentelmenų pokalbio apie šiuolaikinį pasaulį įrašas (ir reikia atsižvelgti į tai, kad kol knyga ruošta spaudai, pasaulyje daug kas

Namas Liaskose. Kambarys, kuriame vyksta spektaklių repeticijos

pasikeitė). Mano ilgas gyvenimas mane įtikino, kad kiekviename pokalbyje yra ko nors naudingo, jeigu mes pripažįstame svetimą požiūrį ir formuluojame savąjį, nepamiršdami lotynų patarlės *errare humanum est**. Besikalbėdami galime klysti, ir verta keisti požiūrius, net kai taip elgtis nepatogu. Verta, kai bent kiek artėjame prie tiesos.

* Klysti yra žmogiška.

Šeimos ir Lenkijos istorija

– Kaip jūsų šeimos ir jūsų žmonos šeimos istorijos susijusios su tuo, kad Europoje buvo susimaišiusios tautos ir šeimos? Bandymai sukurti monoetnines valstybes Europoje prasi-dėjo tikslai po 1920 metų. Ir todėl vėliau buvo Voluinė, Vys-la, Dancigas, Vilnius, Breslauja, Ščecinas – buvo daugybė klausimų, kurie šeimoms ir tautoms virto tragedijomis. Iš kur kilusi, kokias šaknis turi jūsų šeima šičia, Lenkijoje, taip pat iš kur kilusi jūsų žmonos šeima?

– Žinote, tais laikais, XIX amžiuje, net nekilo tokių klausimų, nes visos didelės valstybės buvo multinacionalinės, ypač Austrijos ir Vengrijos, tai yra Habsburgų imperija, kur tautos visada buvo susimaišiusios, ir netgi austrų buvo mažiau negu vengrų, čekų.

– Ir austrai nelaikė savęs vokiečiais?

– Ne, ne, tada dar nelaikė. Tai įvyko jau XIX amžiuje. Apskritai, man atrodo, kad tai prasidėjo nuo Napoleono, nors jis norėjo sukurti bendrą Europos imperiją, kuri iš esmės pakartotų Romos imperiją. Tai ypač ryškiai matyti jo laikų mene – kokį jį matome paradiniuose portretuose – ten visada prasišviečia Romos imperijos imperatorius. Bet po Napoleono imperijos suirimo paaiškėjo, kad atsirado nau-

jų idėjų: mūsų identiteto elementu tapo jau ne dinastija, o nacija.

– *Bet Lenkijoje nacija tapo identiška anksčiau?*

– Ne iki galo. Aš manau, kad iki Respublikos* žlugimo mes suvokdavome, kad tai vis dėlto Respublika (*Rzeczpospolita*) ir ne itin dažnai sakydavome „lenkai“, o dažniau – „žmonės iš Karūnos“ arba iš Lietuvos kunigaikštystės. Dabar mes apskritai užmiršome, kad buvo Karūna, ir negalima visko, kas tada buvo, vadinti Lenkija, tai, kartoju, buvo Respublika – gerokai platesnė sąvoka.

Mano protėviai iš tėvo pusės kilę iš Italijos šiaurės, Venecijos, mano šaknys būtent kažkur ten. Ir XIX amžiuje, kai maždaug penktajame dešimtmetyje Europoje pradėta masiškai tiesti geležinkelius, jie pirmiausia tiesė geležinkelį iki Vienos iš Venecijos, Triesto, o paskui tęsė jį per Krokuvą iki Lvovo. Tai buvo pirmas geležinkelis toje imperijos dalyje.

To laikotarpio Venecija vis dar priklausė Austrijos-Vengrijos imperijai. Tiksliau, net ne Austrijos-Vengrijos, tada tai buvo Habsburgų imperija. Austrija-Vengrija prasidėjo jau nuo XIX amžiaus šeštojo dešimtmečio**. Tai buvo metas, kai sukilo įvairios nacijos: sukilo ir vengrai, ir buvo

* Respublika (lenkų k. *Rzeczpospolita*) – Lenkijos karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) federacija, susidariusi po Liublino unijos 1569 metais ir likviduota 1795 metais, kai valstybę pasidalijo Rusija, Prūsija ir Austrija. Ją sudarė visų pirma dab. Lenkijos, Ukrainos, Baltarusijos ir Lietuvos teritorijos, taip pat dalis Rusijos, Latvijos, Estijos, Moldovos ir Slovakijos teritorijų. Esant vieningai valstybės santvarkai Lenkijos karalystė ir LDK kiekviena turėjo savo administracinį aparatą, išdą, kariuomenę ir įstatymus. Valstybės galva buvo seimo iki gyvos galvos išrenkamas monarchas, turėjęs lenkų karaliaus ir lietuvių didžiojo kunigaikščio titulą. Respublikoje gyvavusį specifinį politinį režimą priimta vadinti bajoriška demokratija.

** 1804 metais imperatorius Pranciškus Antrasis (iš Habsburgų dinastijos) savo pavaldėse valdose paskelbė Austrijos imperiją kaip atsvarą Napoleono imperijai. Po kelių dešimtmečių, 1848 metais Austrijos imperijoje prasidėjo revoliucija, irgi vadinta „Tautų pavasariu“. Suaktyvėjo nacionaliniai išsivadavimo judėjimai. Iki 1848 metų Austrijos imperija išsaugojo federacinę sandarą, bet po 1848–1849 metų revoliucijų numalšinimo buvo pertvarkyta į unitarinę valstybę su absoliučia, nevaržoma centrine valdžia (1849 m. konstitucija buvo panaikinta 1851 metų balandžio mėnesį).

K. Zanussi senelė
Helena Niewińska-Zanussi

Tēvas Jerzy Zanussi ir motina Wanda Zanussi

Su mama, 1941 m.

Su mama

sukilimas, kuris Europos šiaurėje sukūrė Belgiją. Visos tos XIX amžiaus permainos buvo labai staigios, bet mano protėviai tiesiog keliavo per imperiją, nekirsdami jokių sienų.

– *Ir liko Krokuvoje?*

– Ne, žinote, tai buvo tokia profesija – geležinkelių žmonės – jie visada ten, kur pasiekia geležinkelis, taigi nukeliauvo net iki Lvovo. O paskui, beveik dvidešimčia metų vėliau, prasidėjo geležinkelių tiesimas Rusijoje, ir jie tiesiog patrau-

kė tiesti ir tą geležinkelį – iš Varšuvos į Peterburgą ir toliau, kaip anksčiau tiesė iš Vienos į Varšuvą.

– *O kas jie buvo? Statybų vadovai?*

– Visi jie buvo geležinkelių tiesėjai, inžinieriai, turėjo savo įmonių. O iš mano motinos pusės buvo lenkų dvarininkai, kurie po 1863 metų sukilimo neteko visų savo dvarų. Mano senelis gimė jau Sibire, kur buvo išstremti jo tėvai. Jie mirė, o jis, kaip teigia šeimos padavimas, grįžo pėsčiomis. Trėmė daugiausia dvarininkus – jie surengė sukilimą. Ir už tai konfiskavo prosenelio dvarą ir jį ištrėmė. Yra toks šeimos padavimas, kad mano prosenelė spėjo iškviesti savo sūnų, kad jis padalyvautų sukilime. Jis spėjo įsijungti į jau pralaimėtą sukilimą, gėda būtų, jeigu jame nedalyvautų. Jeigu pavėluotų kelias dienas, nedalyvautų sukilime ir dvaras būtų likęs šeimos rankose.

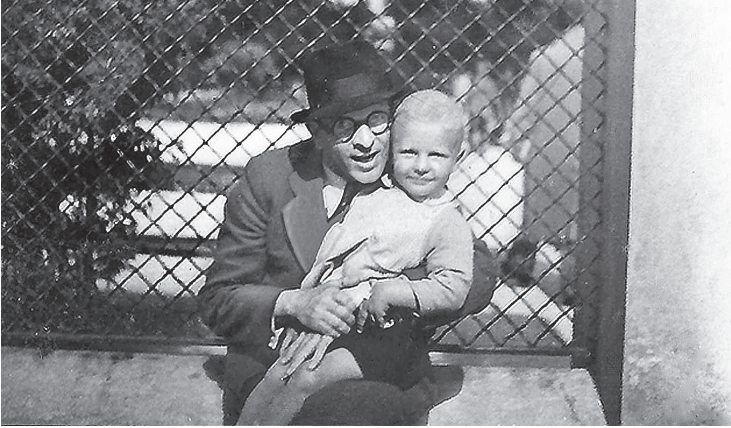
– *Iš kur prosenelė jį iškvietė?*

– Jis mokėsi Paryžiuje. Specialiai grįžo į Lenkiją, kad suspėtų padalyvauti paskutinėse kautynėse, nors iš anksto buvo žinoma, kad jos bus pralaimėtos. Tai labai lenkiška istorija. Net jeigu ji šiek tiek pagražinta – toks archetipas to romantiško pralaimėto sukilimo.

– *Tai pasididžiavimo istorija.*

– Žinoma, ten esama ir pasididžiavimo, bet yra ir kai ko iš viduramžių, žinote, lenkai vis dar ilgisi kryžiaus žygių. Mes juose padalyvavome tik truputį, bet tada susiformavo europinis mentalitetas, atsirado visos tos vertybės, kurios iki šiol susijusios su europiniu, kaip čia pasakius, ne mitu, ne, veikia, su archetipu: reikia padėti silpnesniems, negalima mušti gulinčio. Ir, aišku, santykiai su moterimi – kad ją būtina ant rankų nešioti. Tarkime, azijinėje tradicijoje nieko

Su tėvu, 1941 m.

panašaus nėra. Bizantijoje šito irgi jau nebeliko. O Europoje tai, kas vadinama *ševaljė* (riteris) – tai žmogus, kuris viską matavo savo garbe, ir garbė jam buvo svarbiausias dalykas, jam visų svarbiausia buvo išsaugoti garbę. Buvo laikoma, kad riteris negali meluoti, jeigu jis meluoja, netenka garbės, o tai reiškia, kad jis nevertas būti riteriu. Ir tai labai brangiai kainavo, nes tik tas, kas galėjo leisti sau turėti riterio šarvus – o jie kainavo milžiniškus pinigus – ir arklį, buvo laikomas visaverčiu riteriu.

– *O jūsų žmonos šeima?*

– Mano žmonos šeima – tai dar romantiškesnė istorija, nes, viena vertus, pagal mano uošvės giminės liniją jie buvo rusėnai, kilę tiesiogiai iš kunigaikščių, vikingų, kurie sukūrė Kijevo Rusiją, ir jie sulenkėjo gana vėlai.

– *Tai yra iš Riurikaičių?*

– Taip, nuo Torno, pas mus namuose kabo genealoginis medis – tai, aišku, kopija. Bet jis eina nuo Torno ir siekia

XVII amžių – tai jos protėviai, jie siejosi su karaliais. Pusė viso to, aišku, yra netiesa. Tada istorikai irgi, galima sakyti, dirbo pagal savo investuotojų užsakymus, stengėsi jiems pataikauti. Bet tai buvo šeima, kuri sulenkėjo tik XVIII amžiuje. Kunigaikščiai Četvertinskiai. Jų tėvonija buvo Četvertnios kaimas, turime jų pilių piešinių. Sviatopolkas Četvertniskis. O antra mano uošvės giminės linija – iš Centrinės Lenkijos, XVI amžiuje jie persikėlė į Vinycią, tada ten buvo beveik dykra, nebuvo jokių gyventojų.

– *Karalienės Bonos Sforcos laikais?*

– Taip, jos laikais. Jie ten apsigyveno, pastatė pilį, kuri turėjo ginti tas Vinycios žemes, ji tebestovi. Ir gyveno ten iki 1917 metų. Zamoiska – tai buvo vieno iš jų žmona, jos šeima buvo iš Centrinės Lenkijos.

Vinycioje iki 1917 metų gyveno Grocholskiai. O 1917 metais įvyko revoliucija. Visus juos išvijė. Daugiau jie ten negrįžo, tiksliau, sugrįžo, tik jau su manimi, aš savo žmoną pirmą kartą į Vinycią nuvežiau jau viešumo laikotarpiu, bet ir tada ta kelionė įvyko su dideliais sunkumais.

Tautų kraustymasis. Lenkija ir Ukraina

– *Štai mes vėl priėjome prie tautų kraustymosi temos.*

Ukraina, Baltarusija, Lietuva ir Lenkija.

– Taip. Bet toks kraustymasis buvo ir Prancūzijoje, iš Alžyro. Beveik trys milijonai žmonių, kurių kartų kartos ten gyveno. Tai mums toks modelis, nes matome save Ukrainoje prancūzų, išgintų iš Šiaurės Afrikos, ypač iš Alžyro, akimis, nes tai buvo žemė, susisaisčiusi su Prancūzija nuo Romos imperijos laikų. Taigi jie laikė save vietiniais gyventojais. Arabai ten irgi atkeliavo, nes pasaulyje visi kur nors kraustėsi. Tai netiesa, kad mes čia buvome visada.

– *Tikriausiai, išskyrus kinus.*

– Irgi nežinia. Gali būti, kad jie persikėlė iš Atlantidos. Visi keliavo, kraustėsi. Kinijai didelis klausimas yra Mandžiūrija – kas tai buvo, kieno tai žemė, kas iš tikrųjų buvo mongolai, kurie iš pradžių nugalėjo Kiniją, o paskui jau Kinija juos prarijo. Tam, kad nugalėtų mongolus, reikėjo didelio gudrumo, o jiems (kinams) tai pavyko. Aš ką tik buvau ten, Mongolijoje – net stebėtina, kiek jie daug apie tai mąsto ir kaip tatai jiems gyva. Ir koks didžiulis jų nacionalinis pasididžiavimas. Jie sukūrė didžiausią žmonijos istorijoje imperiją, o paskui per 100–150 metų visa tai suiro. Ir dabar jų vos

keli milijonai. O juk jiems priklausė Kinija, o į kitą pusę jie nuėjo net iki Atlanto vandenyno.

Lenkijoje mes didžiujamės, kad mongolai nuėjo tik iki Legnicos* Silezijoje – tai paskutinė vieta, iki kur jie nukeliavo, ir paskui nusirito atgal. Mes tariamės, pirmiausia išsivadavę patys, o paskui išvadavę ir dabartinės Ukrainos teritoriją.

– *Tai vis dėlto Rytinius paribius (Kresy)?*

– Taip.

– *Pirmą kartą 1917-ais, antrą – 1939 metais. Katastrofa, kuri ištiko gyventojus lenkus. Dabar kai kas Lenkijoje laiko jas savo istorinėmis žemėmis. Kaip reiškiasi domėjimasis tomis žemėmis – derinasi istorinis interesas su teritoriniu interesu?*

– Manau, kad inteligentija jokių abejonių neturi, kad tose teritorijose mes savo misiją pralaimėjome. Mes jos neįvykdėme ir todėl pralošėme. Ir gavome iš vokiečių žemes, kurios kažkada, viduramžiais, buvo iš dalies gyvenamos slavų. Tai irgi vis labiau legenda, kad jie buvo slavai. Bet mes tose žemėse apsigyvenome ir jau kai ką pastatėme. Ir todėl dabar aš nematau nieko, išskyrus sentimentalias keliones, aš nemanau, kad kas nors svajoja atkariauti Lvovą. Atkariauti Lvovą – tai reiškia atiduoti Vroclavą, o mes į Vroclavą įdėjome labai daug. Ir dabar su tokiomis nuotaikomis, kad reiktų atkariauti Rytinius pakraščius (*Kresy*), nesusiduriu. O aš susitikinėju su daugybe žmonių. Na, aišku, gailla, ir mes dabar nuolat keliname sau klausimą: kur padaryta klaida?

* Legnica – miestas Žemutinės Silezijos vaivadijoje, pietvakarių Lenkijoje. Po Silezijos kunigaikščio Henriko II Pamaldžiojo, šv. Jadvygos ir Henriko I sūnaus, pralaimėjimo ir paties kunigaikščio žūties mūšyje su mongolais 1241 metų balandžio 9 d. Legnicos kautynių lauke mongolai apgulė miestą, bet jis nepasidavė, tapo paskutiniu juo Batijaus žygio į Vakarų tašką. 1248 metais miestas tapo nepriklausomos Legnicos kunigaikštystės sostine.

Tai klausimas, kurį sau kelia ir lietuviai. Jie patys nesugebėjo apginti žemių, kurias užkariavo – tai tiesa, kad iš mongolų jas atkariavo būtent jie – bet apginti jų nepajėgė, negalėjo.

– *Ir Kijevą, ir Smolenską.*

– Taip, bet iš kitos pusės, nepajėgė apsiginti nuo vokiečių, nuo kryžiuočių. Ir todėl atsirado ta Lietuvos unija su Karūna. Unijai etniniu požiūriu, aišku, vadovavo lietuviai, o ne lenkai. Ten buvo dinastija. Ir kiek tada jų atvažiavo į Krokuvą? Ir dar – mes, lenkai, nemėgstame to pripažinti, bet matyti, kad tie baltai – o jie buvo baltų gentys – buvo geriau organizuoti, darbštesni. Iki šiol matome, kad jei valstiečiai slavas arba lietuvius, tai lietuviai viską atlieka geriau negu lenkai. Mus tai erzina, mums dėl to gėda, mes galvojame, kaip tatai gali būti, bet tai tiesa.

– *Bet vis dėlto dvi tautos 300 metų gyveno kartu.*

– Na, taip, bet reikia pasakyti, kad tie 300 metų, kai dominavo lietuviai, buvo pats geriausias metas, o mes tai užmirštame. Bet man atrodo, visiems daugiau ar mažiau aišku, kad tai turėjo būti trijų tautų Respublika. Ir taip ji buvo vadinta. O trečia tauta – rusėnų, kaip mes jus vadiname, ir man atrodo, kad tai gražus žodis. Bet rusėnus mes tiesiog apgaudinėjome, mes neištesėjome žodžio. Tuomet buvo pažadų, kurių mes neįvykdėme. Mes – lenkai ir lietuviai. Mes nesuteikėme kazokams teisių, kad jie laikytų save bajorija. Tai buvo privilegija. Nors, kodėl taip išėjo, aišku. Pas mus, Respublikoje, bajorų buvo neįtikėtina daugybė. Nieko panašaus Europoje niekada nebuvo.

– *Tikriausiai buvo tik Ispanijoje.*

– Bet ne tokia daugybė, ir paskui, kai daug išvažiavo į kolonijas, jų iškart sumažėjo. O pas mus buvo apie 14 % laisvų

žmonių, tai yra bajorų. Ir baimintasi, kad jeigu dar prie to prisidės kazokai, kurie visi buvo laisvi...

Tai reiškė, kad įvyktų visiškas tos klasės žlugimas, kad tada bajorija neteks visų privilegijų. Antra vertus, norėjosi išsaugoti šioki tokį standartą. Bajoro (*szlachcic*) standartas Lenkijoje – labai juokingas: jis privalėjo mokėti lotynų kalbą. Žinoma, dauguma jos nemokėjo. Bet pakako mokėti lotynų kalba bent kelias patarles, ir tada apsimetinėti, kad moki lotynų kalbą. Tai lengva. Ir antra – namuose turėti grindis. Jeigu jūsų namas be grindų, vadinasi, jūs valstietis. O jeigu bajoras, reikia pakloti grindis – nesvarbu, medines arba akmenines, plytines – kokias norite. Bet be grindų jūs ne bajoras. Ir trečia – bajorijai tai turėjo būti svarbiausias principas: reikėjo turėti avalynę. Jeigu neturite apavo, jūs negalite būti bajoras. Į bažnyčią reikia eiti apsiavus. Ir jie dažnai vienintelę avalynės porą nešdavo rankose, kad nesunešiotų.

– *Taigi, kai kuriems avalynė buvo ne tiek dėl patogumo, kiek dėl statuso?*

– Dėl statuso. Ir dar viena buvo labai svarbu: iki šiol galima pastebėti – yra kaimų, kuriuose pusė gyventojų yra bajorai, ir pusė – valstiečiai. Aš pats gyvenau tokiame perpus padalytame kaime. Taigi, valstiečių vaikai nežiūri svetimiems į akis, o bajorų vaikai privalo žiūrėti į akis, juos nuo vaikystės moko: tu bajoraitis, tu privalai žiūrėti į akis. Juokinga.

– *Ir dabar bajorų vaikai žino, kad jie bajorų palikuonys?*

– Na, tai paprasta, nes tai matyti ir iš vardų, pavardžių. Iš karto atpažinsite: jeigu galūnė „-ski“, vadinasi, žmogus iš Karūnos, jeigu „-vič“ – tai iš Lietuvos, bet jeigu „-skij“ pagal didelio miesto pavadinimą – jis žydas. Vadinasi, jeigu kieno

pavardė, pavyzdžiui, Vilenskij, Lvovskij arba Peterbuskij, Varšavskij arba Krakovskij, tai jis žydas. O jeigu miestas nedidelis – pavyzdžiui, Tarnovskiai – tai jau aristokratai. Nors Tarnovskiai buvo to miesto steigėjai, taigi ne jie gavo pavardę iš miesto, o atvirkščiai – miestas gavo pavadinimą iš jų pavardės. Bet tai, aišku, visa praeityje. Tik snobizmas Lenkijoje buvo ir išlieka labai stiprus, žmonės labai mėgsta laikyti save bajorų palikuonimis. Nors dar labiau subtilus snobizmas šiandien pasakyti: „Aš esu daugelio kartų vergas, valstietis“. Taip pasisako tik išskirtiniai intelektualai, kad atkreiptų į save dėmesį. O šiaip – visi bajorai. Ir iš tikrųjų, jeigu paklaustume lenkų, tai pusė turėjo Ukrainoje kokias nors stambias valdas. Bet visa tai netiesa, tokios daugybės dvarų ten nebuvo. Bet jiems malonu tai pasakyti.

*Mano ilgas gyvenimas mane įtikino, kad kiekviename pokalbyje yra ko nors naudingo, jeigu mes pripažįstame svetimą požiūrį ir formuluojame savąjį, nepamiršdami lotynų patarlės *errare humanum est*. Besikalbėdami galime klysti, ir verta keisti požiūrius, net kai taip elgtis nepatogu. Verta, kai bent kiek artėjame prie tiesos.*

Krzysztof Zanusso

Imperatyvas

POKALBIAI LIASKOSE

Krzysztof Zanusso – pasaulinio garso lenkų kino režisierius, scenaristas ir rašytojas, gavęs daug tarptautinių apdovanojimų, tarp kurių Venecijos „Auksinis liūtas“, ne vienas prestižinis Lenkijos kino akademijos „Auksinis erelis“, Lietuvos valstybės apdovanojimas – Ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Didysis kryžius ir daugybė kitų.

Aleksandras Krasovickij – Ukrainos leidyklos „Folio“, kurioje ukrainiečių kalba pasirodė visos K. Zanusso knygos, vadovas ir vyriausias redaktorius.

Jūdviejų knygoje *Imperatyvas. Pokalbiai Liaskose* pinami ir plėtojami filosofiniai pamąstymai apie Europos ir pasaulio likimą, sudėtingus laisvės, moralės, religijos ir progreso tarpusavio ryšius, krikščionišką civilizaciją ir kultūrą.

